

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผล

การศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการป่าชุมชนโดยเครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำปิงในอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อตอบข้อสงสัยเกี่ยวกับลักษณะและที่มาของเครือข่ายป่าชุมชนในด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่ชุมชน รวมทั้งเงื่อนไขที่นำไปสู่การรวมตัวของเครือข่าย และการศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในรูปแบบ “ป่าชุมชน” ในพื้นที่ตอนบนและตอนล่างของกลุ่มน้ำ ว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร รวมถึงบทบาทหน้าที่ของเครือข่ายป่าชุมชนที่จะนำไปสู่การรวมกลุ่มในลักษณะของเครือข่ายระวางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น

การเก็บรวบรวมข้อมูลผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และสรุปบทเรียนการจัดการป่าชุมชนในระดับพื้นที่ตำบลและหมู่บ้าน รวมทั้งการเข้าร่วม ในการดำเนินกิจกรรมในการจัดการป่าชุมชน และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในการสังเกตสภาพชุมชน ความร่วมมือของกลุ่มชาวบ้านในการทำกิจกรรมต่างๆ ของเครือข่ายป่าชุมชน รวมทั้งความขัดแย้งและการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ป่าชุมชนของชาวบ้าน ซึ่งผลการศึกษาสามารถอธิบายสรุปตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

5.1.1) วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ที่มาและเงื่อนไข ที่นำไปสู่การรวมตัวของเครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำปิง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ สามารถแสดงดังตาราง 5.1

ตาราง 5.1 สรุปที่มา และการรวบรวมตัวเป็นเครือข่ายป่าชุมชนดุ่มน้ำปิง อ.เชียงดาว

ระยะเวลา	สถานการณ์
1. ช่วงที่หนึ่ง พ.ศ. 2531 – 2533 การยกเลิกใบเรื่องสิทธิ และการเข้าถึงทรัพยากร	การยกเลิกใบเรื่องสิทธิ และการเข้าถึงทรัพยากร การต่อต้านการสัมปทานทำไม้ของชุมชนทั้งปวง ทำให้เกิดขึ้นทั่วทั้งภาคเหนือการเคลื่อนไหวของป่าชุมชนในช่วง ปี พ.ศ. 2531 – 2533 ได้นำไปสู่การเริ่มต้นโลกใบใหม่ในท้องถิ่น และการเข้าถึงทรัพยากร อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวดังกล่าวยังไม่อาจนับได้ว่าป็นขบวนการของการเคลื่อนไหวของท้องถิ่นอย่างแท้จริง เพราะการต่อรองและเคลื่อนไหวเพื่อการปรับเปลี่ยน โครงสร้างของนโยบายป่าไม้ตลอดจนการรณรงค์ เป็นการริเริ่ม โดยองค์กรพัฒนาเอกชนและนักวิชาการ
2. ช่วงที่สอง พ.ศ. 2534 – 2537 ขบวนการรวบรวมตัวเป็นเครือข่ายป่าชุมชน	โดยกลุ่มชาวบ้านที่ถูกประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับที่ดินซึ่งส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง ได้มีการพยายามค้นหาแนวทางในการต่อรองกับรัฐ เพื่อจะได้ไม่ถูกอพยพ โดยเริ่มจากการรวมกลุ่มปรึกษาหารือกันในระดับชุมชน ขยายเป็นเครือข่ายระหว่างชุมชนจนในที่สุดได้ก่อตั้งเป็นองค์กร “หน่วยเหนือ” ในปี 2537 และพัฒนาเป็นเครือข่ายกลุ่มองค์กรภาคเหนือ (คกน.)
3. ช่วงที่สาม พ.ศ. 2538 – 2539 เทคโนโลยีทางแผนที่	เริ่มมีการใช้แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศในการอธิบายและระบุลักษณะการใช้ประโยชน์ในแต่ละพื้นที่ในพื้นที่ของชุมชน ตลอดจนช่วยในการวางแผนการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ จากนั้นเทคโนโลยีทางแผนที่ จึงได้กลายเป็นเครื่องมือของการเมืองสำคัญที่ชาวบ้านเริ่มใช้ภายในการเมืองเรื่องป่าอนุรักษ์
4. ช่วงที่สี่ พ.ศ. 2539 – 2540 การจัดการอย่างเป็นทางการ	มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้พัฒนาโครงการร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ดุ่มน้ำปิง โดยประชาชนมีส่วนร่วม
5. ช่วงที่ห้า พ.ศ. 2540 – 2541 เรียนรู้ปัญหาและค้นหาศักยภาพ	ได้มีการศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและค้นหาศักยภาพในพื้นที่ โดยกรณีศึกษาข้อมูลในระดับหมู่บ้าน โดยมีการวิเคราะห์ฐานทรัพยากรท้องถิ่น ดิน น้ำ ป่า วิถีชีวิต ความเชื่ออยู่ สภากาพย์ปัญหา รวมทั้งค้นหาผู้ใช้ องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ มีการรวมตัวกันอย่างไม่เป็นทางการในเดือนธันวาคม 2540 ซึ่งเป็นการรวมตัวอย่างไม่เป็นทางการระหว่างชุมชนที่ดูแลรักษาป่า โดยกลุ่มเจ้าหน้าที่ ซึ่งมีคุณนิคม พุทธธา เป็นผู้ประสานงานมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ของโครงการร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ดุ่มน้ำปิงร่วมผลักดัน
6. ช่วงที่หก พ.ศ. 2542 – 2543 การจัดการป่าชุมชนพัฒนาสู่การจัดการพื้นที่ดุ่มน้ำทั้งระบบ	การขยายความร่วมมือทั้งในระดับชุมชนก็ยังคงพัฒนาไปอย่างต่อเนื่อง ในช่วงนี้ได้เน้นการทำงานกับองค์กรบริหารส่วนตำบลทั้ง 6 ตำบล การพัฒนาศักยภาพผู้นำท้องถิ่นทั้งผู้ใหญ่บ้าน รวมทั้งขยายผลสู่กลุ่มแม่บ้าน เยาวชน ครู สถาบันการศึกษาท้องถิ่น เพื่อให้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น นอกจากนี้ ยังมีมีการศึกษารูปแบบการจัดการป่าชุมชนเพื่อสรุปแนวทางการพัฒนา ตัวแทนเครือข่ายยังร่วมผลักดันระดับนโยบาย โดยทำโดยร่วมเป็นอนุกรรมการพิจารณา พ.ร.บ. ป่าชุมชน
7. ช่วงที่เจ็ด พ.ศ. 2544 – ปัจจุบัน การเชื่อมโยงการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันทั้งดุ่มน้ำ	มีการขยายความร่วมมือสู่ผู้นำของดุ่มน้ำปิงตอนบน ได้แก่ ดุ่มน้ำแม่แตง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการจัดการพื้นที่ดุ่มน้ำเดียวกันให้เกิดเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น มีการขยายแนวคิดและการทำงานป่าชุมชน เกิดองค์กรท้องถิ่นที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อมต่างจากภายนอก ซึ่งทำให้เกิดภาพแห่งความร่วมมือ และเชื่อมโยงการจัดการดุ่มน้ำโดยประชาชนมีส่วนร่วมชัดเจนขึ้น

โดยสรุปนั้น จะเห็นได้ว่า จุดเริ่มต้นของการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายป่าชุมชนนั้น เริ่มมาจากการถกเถียงถึงสิทธิและรูปแบบในการจัดการป่าชุมชน อันเนื่องมาจากรัฐมนตรีนโยบายในการให้สัมปทานป่าไม้เพื่อหวังผลประโยชน์ในรูปแบบการค้าทำให้เกิดเป็นการปิดกั้นสิทธิของกลุ่มชาวบ้านในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า ตามวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้าน ทำให้เกิดการต่อต้านจากชุมชนท้องถิ่นทั่วภาคเหนือ ซึ่งทำให้เกิดการตื่นตัวในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าไม้ในพื้นที่ชุมชนของตนเอง ซึ่งต่อมารัฐก็ได้มีการปรับเปลี่ยนนโยบายป่าไม้โดยเป็นการมุ่งเน้นไปในลักษณะของการอนุรักษ์ ซึ่งนโยบายในการอนุรักษ์ที่ได้มีการดำเนินการในภาคเหนือได้กลายเป็นข้อขัดแย้งที่สำคัญระหว่างรัฐและชุมชนในเขตป่า จากนั้นในช่วงปี 2539 ได้มีการถกเถียงในเรื่องการจัดการทรัพยากรโดยใช้เทคโนโลยีทางด้านแผนที่เข้ามาใช้ และได้กลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่สำคัญในการนำมาถกเถียงด้านสิทธิการเข้าไปจัดการทรัพยากรป่าชุมชน

การจัดการป่าในรูปแบบ “ป่าชุมชน” ในพื้นที่ลุ่มน้ำปิงนั้น เริ่มมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2540 เมื่อมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า และพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ได้พัฒนาโครงการร่วมมืออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่ลุ่มน้ำปิงโดยประชาชนมีส่วนร่วมได้เข้ามาผลักดัน ชักจูง และให้ความรู้แก่ชาวบ้าน รวมทั้งวิเคราะห์ปัญหาและค้นหาศักยภาพในพื้นที่ ค้นหาผู้รู้ องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ในการจัดการทรัพยากรที่มีในพื้นที่ที่มีความหลากหลายตามบริบททางกายภาพ และวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ต่างๆ ก่อให้เกิดองค์กรชุมชนเป็นเครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำปิง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นองค์กรท้องถิ่นที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของสมาชิกหมู่บ้านละชุมชนที่มีการจัดการป่า และได้มีการรวมตัวกันอย่างเป็นทางการในเดือนธันวาคม 2540 ซึ่งเป็นการรวมตัวอย่างไม่เป็นทางการ ทั้งยังมีความพยายามที่จะสร้างความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรภายในกลุ่มสมาชิกเครือข่าย จากนั้นจึงได้มีการขยายความร่วมมือในระดับชุมชน และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง มีการพัฒนาศักยภาพผู้นำท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น ซึ่งเป็นรูปแบบการจัดการศึกษาเรียนรู้ร่วมกัน และเคารพสิทธิซึ่งกันและกันของคนทั้งลุ่มน้ำ ในปัจจุบันเครือข่ายป่าชุมชนได้มีการขยายเครือข่ายความร่วมมือและรูปแบบการจัดการครอบคลุมเป็น 59 ป่า ในพื้นที่ 3 ลุ่มน้ำย่อยเกิดเป็นประชาคมลุ่มน้ำที่มีความหลากหลายของชาติพันธุ์ต่างๆ ที่เรียนรู้ และเสริมสร้างศักยภาพ รวมทั้งส่งเสริมการเรียนรู้ของบุคคลหลายระดับ ทั้งกลุ่มผู้นำ สมาชิกชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ จากการทำงานดังกล่าวทำให้เกิดองค์กรท้องถิ่นที่มีการทำงานด้านสิ่งแวดล้อมต่างๆ อีกมากมาย เกิดภาพแห่งความร่วมมือและเชื่อมโยงการจัดการลุ่มน้ำโดยประชาชนมีส่วนร่วมชัดเจนมากยิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุปนั้น จะเห็นได้ว่าการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ในรูปแบบป่าชุมชนนั้น กลไกที่สำคัญในการก่อให้เกิดกิจกรรมในการดูแลรักษา และการจัดการป่าของเครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำปิงตอนบน อำเภอเชียงดาวนั้น น่าจะเป็นการที่ผู้นำที่เห็นความสำคัญของปัญหา มีวิสัยทัศน์กว้างไกล และการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการอื่นๆที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจมองได้ว่าเครือข่ายที่ดีและประสบความสำเร็จนั้นจะต้องมีการติดต่อประสานงานกันอยู่ตลอดเวลา ทั้งยังต้องมีกิจกรรมดำเนินการร่วมกันอย่างต่อเนื่องอีกด้วย จึงจะถือได้ว่าเป็นลักษณะของการดำเนินเครือข่ายชุมชนที่มีประสิทธิภาพและมีความยั่งยืน

5.1.2) วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาเปรียบเทียบลักษณะการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน กระบวนการทำงาน การมีส่วนร่วมของสมาชิก และการบริหารจัดการป่าชุมชน ของเครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำปิง อ.เชียงดาว จ. เชียงใหม่ ในพื้นที่ลุ่มน้ำตอนบนและตอนล่าง จากการศึกษาพบว่าในพื้นที่หมู่บ้านตอนบนของลุ่มน้ำ คือ หมู่ที่ 3 บ้านนาหวาย ต.เมืองนะ และพื้นที่ตอนล่างของลุ่มน้ำ คือ หมู่ที่ 9 บ้านปางมะโอ ต.แม่ณะ มีลักษณะการจัดการป่าชุมชนในลักษณะเดียวกัน คือมีการแบ่งส่วนพื้นที่ป่าไว้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ และพื้นที่ป่าใช้สอย แต่รูปแบบการวางแผนการใช้ประโยชน์จากป่าจะมีความแตกต่างกัน คือในพื้นที่หมู่บ้านนาหวายมีการแยกพื้นที่ป่าออกเป็นขอบเขตที่ชัดเจน แต่ในพื้นที่หมู่บ้านปางมะโอมีการรวมพื้นที่ที่อยู่อาศัยและพื้นที่เพาะปลูกรวมกันไม่มีการแยกขอบเขตอย่างชัดเจน และรูปแบบการบริหารจัดการในพื้นที่นั้นในพื้นที่หมู่บ้านนาหวายมีรูปแบบการจัดการที่เป็นรูปธรรมโดยมีการจัดตั้งคณะกรรมการป่าอย่างชัดเจน แต่ในพื้นที่หมู่บ้านปางมะโอนั้นยังไม่มีการจัดตั้งคณะกรรมการอย่างเป็นทางการมากนักโดยจะเป็นลักษณะการจัดการในลักษณะการจัดการป่าชุมชนควบคู่กับคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งหากมองการจัดการบริหารทรัพยากรป่าชุมชนในภาพรวมนั้น พบว่ามีลักษณะการบริหารจัดการที่มีความคล้ายคลึงกัน ซึ่งการบริหารส่วนใหญ่นั้นมีผลมาจากการกำหนดรูปแบบการจัดการป่าชุมชนที่มาจากเครือข่ายกลางแล้วนำไปประยุกต์ใช้กับรูปแบบการจัดการในแต่ละพื้นที่

สำหรับการมีส่วนร่วมของกลุ่มสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนในแต่ละพื้นที่นั้น พบว่าทั้งสองพื้นที่ได้มีการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนรวมทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นมีความคล้ายคลึงกัน แต่การมีส่วนร่วมในพื้นที่บ้านนาหวายนั้นยังไม่ได้รับความร่วมมือจากกลุ่มสมาชิกภายในหมู่บ้านมากนักทั้งที่มีรูปแบบการจัดการอย่างเป็นรูปธรรมเนื่องจากเหตุผลทางการเมืองในพื้นที่ ในส่วนพื้นที่บ้านปางมะโอนั้นมีลักษณะของการมีส่วนร่วมที่ค่อนข้างชัดเจนมากกว่า ถึงแม้ว่าในพื้นที่บ้านปางมะโอยังไม่มีรูปแบบการจัดการที่เป็นรูปธรรมมากนัก แต่ก็มีการสนับสนุนและให้ความร่วมมือจากกลุ่มคนในพื้นที่มากกว่า

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษา เรื่องกระบวนการจัดการป่าชุมชน โดยเครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำปิง ตอนบนในอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ศึกษาได้นำผลการศึกษาไปอภิปรายโดยใช้กรอบแนวคิดในการวิจัยเป็นเกณฑ์ ซึ่งสามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

1.) แนวคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคม

จากการศึกษา พบว่า จุดเริ่มต้นของการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายป่าชุมชนนั้นเริ่มมาจากการถกเถียงถึงสิทธิและรูปแบบในการจัดการป่าชุมชน การให้สัมปทานตัดไม้ ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าการแย่งเอาทรัพยากรของท้องถิ่นไป ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลได้มีมาตรการอย่างเข้มงวดทั้งทางด้านกฎหมายและเจ้าหน้าที่ในการควบคุมไม่ให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับป่าถูกตัดขาด ซึ่งเป็นที่มาของความขัดแย้ง เครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำปิง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ถือได้ว่าเป็นองค์กรท้องถิ่นที่เกิดขึ้นมาจากการรวมกลุ่มของสมาชิกหมู่บ้าน ชุมชนที่มีการจัดการป่า ผนวกกับการเผชิญสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ที่มีปัญหาใกล้เคียงกัน ไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้โดยลำพัง จึงมีการรวมตัวกันอย่างเป็นทางการในเดือนธันวาคม 2540 ซึ่งเป็นการรวมตัวอย่างไม่เป็นทางการ ระหว่างชุมชนที่ดูแลรักษาป่า ซึ่งเห็นพ้องร่วมกันว่า การดูแลรักษาทรัพยากร โดยลำพังดังที่แต่ละชุมชนเคยทำมานั้นยังขาดพลัง และไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ จึงตกลงที่จะรวมตัวกันเป็นเครือข่าย เพื่อร่วมมือกันแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ ที่เสื่อมโทรมลงทุกวัน

จากผลการศึกษาจะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับแนวคิดของ เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์ (2540) ที่กล่าวว่าเครือข่ายเป็นรูปแบบหนึ่ง ของการปฏิบัติการในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการรวมศูนย์อำนาจ และการจัดการของรัฐบาล เครือข่ายจึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการประสานงานบุคคลหรือองค์กรทั้งที่มีอยู่ในชุมชนกับภายนอกชุมชน เครือข่ายเป็นเครื่องมืออันทรงพลังของชุมชนในการสร้างอำนาจการต่อรองให้กับชุมชน ซึ่งเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับผลการศึกษาที่เห็นได้ว่าการรวมตัวของกลุ่มสมาชิกเครือข่ายก็เพื่อเป็นการต่อสู้กับการจัดการทรัพยากรป่าของรัฐบาลที่มีการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ซ้อนทับกับพื้นที่ทำกินของกลุ่มชาวบ้านจึงได้มีความพยายามที่จะเรียกร้องสิทธิเหล่านั้นกลับคืนมา โดยเล็งเห็นถึงความสำคัญและพลังในการเข้ามารวมกลุ่มเพื่อเป็นการสร้างอำนาจในการต่อรองกับรัฐในอีกรูปแบบหนึ่ง

2.)แนวคิดเรื่องการจัดการป่าชุมชน

การจัดการป่าชุมชนเป็นการสะท้อนถึงศักยภาพของชุมชนในการจัดการป่าไม้และยังทำให้มองเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคน ป่าไม้ และวัฒนธรรม ที่สามารถก่อให้เกิดรูปแบบการจัดการป่าชุมชนที่หลากหลายและมีความแตกต่างกัน

จากการศึกษาในส่วนของรูปแบบในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปิงตอนบนอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ในพื้นที่ทั้ง 2 หมู่บ้านมีรูปแบบในการจัดการที่มีลักษณะที่สอดคล้องกับ โกลมล แพรกทอง (2535) ที่ได้ให้ความหมายป่าชุมชนไว้ว่าเป็นรูปแบบการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึงพาของประชาชนมาเป็น วัตถุประสงค์ในการจัดการป่าไม้ และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าวเป็นผู้กำหนดแผนการ และควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื้ออย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน ซึ่งรูปแบบการจัดการป่าชุมชนลุ่มน้ำปิง อ.เชียงดาว จ. เชียงใหม่นั้นมีรูปแบบการจัดการที่มีลักษณะของการแสวงหาความรู้ความร่วมมือทั้งในระดับชุมชนและสังคมภายนอก มีการลงมือปฏิบัติต่อยอดจากฐานความรู้และประสบการณ์เดิม และขยายฐานการเรียนรู้และการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนท้องถิ่น ในทุกพื้นที่ให้เกิดเป็นบรรทัดฐานเดียวกัน และเป็นแนวทางในการพัฒนาในอนาคตต่อไป

ทั้งนี้ เสน่ห์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ (2536) ได้กล่าวว่า ป่าชุมชนเป็นขบวนการทางสังคม เป็นการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน หรือเป็นเครือข่ายภายในระบบนิเวศแห่งหนึ่ง เพื่อทำการใช้ประโยชน์ และจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ซึ่งถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม บนพื้นฐานของระบบความคิด ภูมิปัญญา อุดมการณ์ และสิทธิชุมชน ซึ่งเน้นหลักการทางศีลธรรม และความมั่นคง ในการยังชีพของชุมชนเป็นสำคัญ โดยมีความสอดคล้องกับผลการศึกษาที่ว่า ระบบการจัดการป่าชุมชนที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกลุ่มเป็นเครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำปิงตอนบนอำเภอเชียงดาว จังหวัด เชียงใหม่นั้น ชาวบ้านหลายหมู่บ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำปิง ได้ร่วมกันรณรงค์ทั้งต่อต้านและคัดค้านการสัมปทานตัดไม้ด้วยความรู้สึกที่รักและหวงแหนทรัพยากรในผืนแผ่นดิน และด้วยความตระหนักถึงผลกระทบ ซึ่งนอกจากจะเป็น การสูญเสียพื้นที่ป่าแล้ว ชาวบ้านยังเห็นว่า น้ำในลำห้วย แม่น้ำและเหมืองฝายที่เป็นปัจจัยหลักสำหรับการเพาะปลูกนั้นได้เหือดแห้งหายไป

3.) แนวคิดเรื่องสิทธิและกรรมสิทธิ์ทรัพยากรส่วนรวม

ที่มาของแนวคิดในเรื่องสิทธินั้น เกิดจากปัญหาความขัดแย้งแย่งชิงทรัพยากร ที่ทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ในขณะนี้ อาจกล่าวได้ว่า ล้วนแต่เป็นเรื่องของความขัดแย้งในเรื่องสิทธิหรือการเข้าถึงทรัพยากรแทบทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะผู้คนหรือกลุ่มคนต่างอ้างถึงสิทธิในทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างเดียวกัน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาในพื้นที่ลุ่มน้ำปิง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ที่เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ที่เคยใช้พื้นที่ป่าและรัฐบาลที่ได้มีการประกาศเขตพื้นที่อนุรักษ์ซ้อนทับกับพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ซึ่งมีลักษณะที่สอดคล้องกับแนวคิดของ Gilmour and Blockhus (1998) ที่กล่าวว่า สิทธิในการใช้ประโยชน์ หมายถึง สิทธิตามกฎหมายในการใช้ผลผลิตบางประการ แต่ในบางสถานการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีอยู่แวดล้อมมาเป็นเวลานาน

แนวคิดเรื่องสิทธิและกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรที่มีการนำมาใช้ในเชิงปฏิบัติการนั้น รูปแบบของกรรมสิทธิ์นั้นอย่างน้อยต้องมีการพัวพันหรือพาดพิงกับการอ้างสิทธิที่มีผลบังคับและถูกต้องตามกฎหมายเพื่อทรัพยากรบางอย่างจากการศึกษาถึงที่มาของเครือข่ายป่าชุมชนนั้น จะเห็นได้ว่าในช่วงเริ่มแรกนั้น ได้มีการถกเถียงในเรื่องสิทธิ และการเข้าถึงทรัพยากร ลักษณะของแนวคิดป่าชุมชนและการรวมตัวกันของชุมชนให้เกิดเป็นเครือข่ายนั้น เกิดขึ้นในฐานะที่เป็นแนวคิดทางเลือกต่อการผูกขาดอำนาจการจัดการป่าอันล้มเหลวของรัฐ

ขบวนการการรวมตัวเป็นเครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำปิง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ พัฒนามาจากการปิดกั้นของรัฐเหนือพื้นที่ป่า อันเป็นการปิดกั้นวิถีชีวิตของชุมชน การเข้าถึงการควบคุมทรัพยากรป่าโดยชุมชน และรักษาคุณภาพของนิเวศวิทยาชุมชน ลักษณะของการรวมตัวดังกล่าวเป็นปฏิบัติการร่วมของชุมชนชายขอบเพื่อตอบโต้การที่รัฐคุกคามถิ่นฐานบ้านเกิดของตน จากการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนอย่างต่อเนื่อง

Vandergeest , Peter and Nancy Lee Peluso , (1995) กล่าวว่า กระบวนการในการควบคุมและครอบครองทรัพยากรของรัฐนั้น เป็นการแสดงออกถึงอำนาจรัฐในลักษณะต่างๆ บางครั้งการมองว่ารัฐสามารถใช้อำนาจผ่านการครอบครองอาณาเขตหรือดินแดนต่างๆ ได้ โดยแทนที่จะมีการใช้กำลังหรืออาวุธต่างๆ แต่กลับใช้อำนาจผ่านพื้นที่เป็นการควบคุมพฤติกรรมของคนเหล่านั้น การควบคุมพื้นที่ของมนุษย์เป็นอำนาจในการควบคุมพฤติกรรมของคน โดยการกำหนดอาณาเขตเป็นลักษณะการใช้พื้นที่ในการแสดงออกขั้นพื้นฐาน การมีอำนาจในการครอบครองอาณาบริเวณหรือการกำหนดอาณาเขตครอบครองเป็นเครื่องมือที่นำไปสู่อำนาจในทุกระดับ จากแนวคิดนี้สอดคล้องกับสถานการณ์ ในช่วงพ.ศ. 2538 -2539 ที่เทคโนโลยีทางแผนที่ได้เข้ามามีบทบาทในการจัดจำแนกป่าโดยใช้เส้นแบ่งเขตป่าออกเป็น

ประเภทต่างๆ ทั้งยังได้มีการเข้ามาอบรมให้ความรู้แก่กลุ่มชาวบ้านเกี่ยวกับลักษณะของการใช้แผนที่ในการวางแผนจัดการทรัพยากร ทั้งใน พื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตง ลุ่มน้ำปิง จะเห็นได้ว่าแผนที่ได้กลายเป็นเครื่องมืออันทรงอำนาจที่รัฐใช้เพื่อบ่งบอกและควบคุมสิ่งที่ต้องการและไม่ต้องการภายในเส้นแบ่งเขตนั้นๆ ภายใต้กรอบกำหนดดังกล่าว เส้นขอบเขตป่าและเขตแดนที่แบ่งตามธรรมชาติของชุมชน ได้ถูกเขียนทับโดยการจัดแบ่งประเภทป่าชนิดใหม่ของรัฐ นั่นคือ ป่าต้นน้ำและป่าอนุรักษ์ ในขณะที่เส้นแบ่งแดนของชุมชนเป็นสิ่งที่ “มองไม่เห็น” และ “ไม่อาจพิสูจน์ได้ว่ามีอยู่จริง” เส้นแบ่งเขตป่าของรัฐ กลับเป็นสิ่งที่ปรากฏชัดเจนใน “แผนที่” อันถือได้ว่าเป็นเครื่องมือในการสื่อสารที่เป็น “สากล” และ “เข้าใจได้” เมื่อพื้นที่และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรประเภทต่างๆ ได้ถูกกำหนดตำแหน่งลงในแผนที่อย่างละเอียดแล้ว จึงมีการแลกเปลี่ยนถกเถียงในเรื่องการจัดการทรัพยากร จากนั้นเทคโนโลยีทางแผนที่ จึงได้กลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองสำคัญที่ชาวบ้านเริ่มใช้ภายในการเมืองเรื่องป่าอนุรักษ์

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า อาณาเขตหรือดินแดนที่ถูกสร้างขึ้น โดยแผนที่นั้นมีบทบาทและความสำคัญเป็นอย่างมากในการปฏิบัติตามกฎระเบียบเกี่ยวกับการครอบครองพื้นที่ โดยเฉพาะการกำหนดเขตแดนภายในรัฐใดรัฐหนึ่ง เพื่อควบคุมทรัพยากรและควบคุมผู้ใช้ทรัพยากร รวมทั้งมีการสร้างกฎระเบียบขึ้นมาบังคับว่าพื้นที่นั้นๆ ควรใช้เพื่อการใด ใครมีสิทธิใช้อยู่และกำหนดหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบ ทั้งในแง่การปกครองและอำนาจปฏิบัติ ซึ่งเห็นได้จากกรณีที่กลุ่มชาวบ้านในเครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำปิง ได้มีการวางขอบเขตพื้นที่ในการเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าของตนเอง เพื่อจะได้มีสิทธิในขอบเขตพื้นที่ที่ตนเองได้วางไว้อย่างเป็นทางการ

4.) แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมเป็นกิจกรรมพื้นฐานในการพัฒนาชุมชน และเป็นการทำให้ประชาชนสามารถตระหนักถึงสภาพปัญหาความต้องการ และคาดการณ์สภาพเหตุการณ์ข้างหน้าเกี่ยวกับชุมชนรวมทั้งคุณภาพชีวิตของตนเองได้จำเป็นต้องให้โอกาสแก่ประชาชนเป็นผู้พิจารณาวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการ ตัดสินใจทางเลือกที่เหมาะสมที่สุดด้วยตนเอง โดยอาศัยข้อมูลที่มีค่าจากการให้คำปรึกษาของผู้รู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการศึกษาเกี่ยวกับการเข้ามามีส่วนร่วมของกลุ่มสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำปิง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ นั้นจะเห็นได้ว่าเครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำปิง ได้มีการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน และได้ให้กลุ่มชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็น ร่วมมือกันวิเคราะห์สถานการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมทั้งร่วมมือกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่

เกิดขึ้นในพื้นที่ ซึ่งมีความขัดแย้งกับแนวคิดของ ไพรัตน์ เคะชรินทร์ (2527) ที่ได้ให้ความหมายและหลักการสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน และชุมชนในการพัฒนาว่า หมายถึงกระบวนการที่รัฐทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนและชุมชน ทั้งในรูปของส่วนบุคคล กลุ่มคน และองค์กรอาสาสมัครต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องรวมกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่ได้กำหนดไว้

ส่วนในแนวคิดของ อคิน ระพีพัฒน์ (2527) ที่ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า เป็นการให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้นำทุกอย่าง ไม่ใช่กำหนดไปว่า ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทุกอย่างต้องเป็นเรื่องที่ประชาชนที่คิดขึ้นมา จะเห็นว่ามีความสอดคล้องกับกระบวนการทำงานของเครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำปิง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ คือส่วนเครือข่ายใหญ่ที่ได้มีการประสานงาน จัดกิจกรรม ที่มีการร่วมชกแจงให้ชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำปิง ให้มีกิจกรรมในการจัดการป่าชุมชน ที่มีการแสวงหาความรู้ความร่วมมือทั้งในระดับชุมชนและสังคมภายนอก มีการลงมือปฏิบัติต่อยอดจากฐานความรู้และประสบการณ์เดิม และขยายฐานการเรียนรู้และเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนท้องถิ่น ในทุกพื้นที่ให้เกิดเป็นบรรทัดฐานเดียวกัน และเป็นแนวทางในการพัฒนาในอนาคตต่อไป

5.) แนวคิดเรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อม

กระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นเหมือนสิ่งที่แสดงถึงความสามารถของชุมชน ในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมภายในพื้นที่ชุมชน โดยมีพื้นฐานของความมีจิตสำนึกที่ต้องการมีส่วนร่วม และช่วยเหลือซึ่งกันและกันที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยจะต้องมีแผนงาน และมีมาตรการที่เป็นรูปธรรม จากความหมายข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่ามีลักษณะที่มีความสอดคล้องกับการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปิง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ซึ่งมีกระบวนการในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยเน้นการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลัก รวมทั้งมีการจัดการอย่างเป็นรูปธรรม นั่นคือในแต่ละพื้นที่หมู่บ้านนั้นได้มีการวางรูปแบบการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าทั้งในรูปแบบของป่าอนุรักษ์ และป่าใช้สอย ทั้งนี้ยังมีการวางกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร รวมทั้งมีการกำหนดบทลงโทษที่ชัดเจน ก่อให้เกิดเป็นการจัดการบริหารที่เป็นรูปธรรม

จากระบบการจัดการป่าดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกันกับแนวคิดที่ได้กล่าวไว้ การมีส่วนร่วมของชุมชนก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถที่จะแสดงออกซึ่งความต้องการของตน การจัดอันดับความสำคัญการเข้าร่วมในการพัฒนา และได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้น โดยเน้นการให้อำนาจการตัดสินใจแก่ประชาชนในชนบท ในการจัดการทรัพยากร ให้เกิดประสิทธิภาพได้นั้น ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนซึ่งการทำงานโดยมีความร่วมมือกันของชุมชนนั้นเป็นเหมือนอีกทางเลือกหนึ่งของสังคม

จากการศึกษาเรื่องกระบวนการจัดการป่าชุมชน โดยเครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำปิง อ. เชียงดาว จ.เชียงใหม่ นั้น เมื่อกล่าวโดยสรุปนั้นจะเห็นได้ว่าผู้ที่มีส่วนในการเข้ามาผลักดันให้เกิดการรวมตัวของชาวบ้านนั้นคือ กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน โดยมีผู้ประสานงานหลักได้แก่ คุณนิคม พุทธิธา ซึ่งถือได้ว่าเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากคนในพื้นที่ และเป็นผู้ที่ทำให้เกิดการรวมตัวเป็นเครือข่ายฯ ในพื้นที่อำเภอเชียงดาว และในอนาคตการเข้ามาจัดการทรัพยากรชุมชนหรือการเข้ามาทำการผลักดันให้เกิดการรวมตัวเป็นเครือข่ายในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในลักษณะทรัพยากรส่วนรวมนั้น ผู้ที่จะเข้ามาดำเนินการที่เน้นกระบวนการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลักนั้นควรเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากชุมชน และมีความสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนในพื้นที่เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในกระบวนการบริหารจัดการ และมีทิศทางพัฒนาไปในทิศทางเดียวกัน นอกจากนี้แล้วในการจัดการทรัพยากรนั้น ประชาชนในพื้นที่ก็มีส่วนสำคัญในการเกื้อหนุนระบบในการบริหารจัดการ ทั้งนี้เพราะหากสมาชิกในชุมชนมีการรวมตัวกันอย่างเข้มแข็ง และตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นก็จะสามารถบริหารจัดการทรัพยากรเป็นไปได้อย่างยั่งยืนในอนาคต

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษา เรื่อง กระบวนการ จัดการป่าชุมชน โดยเครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำปิงในอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามีข้อจำกัดที่เกิดขึ้นจากการศึกษาดังนี้

1. โครงสร้างการทำงานที่ประกอบไปด้วยคณะกรรมการทำงาน ในการได้มาซึ่งตัวแทนของหมู่บ้านนั้น ควรเป็นการได้มาด้วยความสมัครใจ ไม่ควรเป็นการบังคับหรือการเข้าร่วมด้วยความเกรงใจ มิเช่นนั้นแล้วก็ไม่ต่างอะไร กับเครือข่ายที่ถูกจัดตั้งขึ้นโดยหน่วยงานภายนอกต่างๆ ซึ่งคณะกรรมการต้องเป็นคนที่มีความคิด มีเป้าหมายที่เหมือนกัน ทำงานภายใต้อุดมการณ์เดียวกัน โดยจะส่งผลให้การจัดการเครือข่ายเกิดความยั่งยืน และมีประสิทธิภาพ

2. ผู้นำในกระบวนการกลุ่ม เป็นผู้ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาเป็นอย่างยิ่ง หากผู้นำมีความกระตือรือร้น เห็นความสำคัญของปัญหาร่วมกัน กิจกรรมในการพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน และกิจกรรมในการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนคงจะประสบความสำเร็จและไม่เกิดความล่าช้า เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ยังมีความเชื่อมั่นและค่อนข้างเกรงใจผู้นำแบบเป็นทางการ

3. จากการศึกษาการจัดการป่าชุมชนในหลายพื้นที่ พบว่าป่าชุมชนหลายๆแห่งเป็นป่าชุมชนที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งของรัฐบาล โคกที่ไม่มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องเมื่อมีการประกาศให้เป็นป่าชุมชนหรือขึ้นทำเนียบเป็นป่าชุมชนแล้ว หลังจากหมดหน้าที่ของรัฐทุกอย่างก็กลับคืนสู่วิถีเดิม ป่าชุมชนในบางพื้นที่จึงมีเพียงแต่ชื่อนั้น โดยไม่มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

4. จากการศึกษาในแนวทางหรือรูปแบบการจัดการเครือข่ายป่าชุมชนต่อไปนั้น ประเด็นที่ขอเสนอให้มีการศึกษาต่อ ได้แก่ การจัดการป่าชุมชนโดยกลุ่มเยาวชน ซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจคือ เยาวชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนได้อย่างไร หรือทำอย่างไรให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน และจะมีวิธีการปลูกฝังให้เยาวชนเกิดจิตสำนึกในการรักษาป่าได้อย่างไร

5.4 ปัญหาและอุปสรรคในการศึกษา

1. การเดินทางเข้าไปในพื้นที่ศึกษาค่อนข้างมีความยากลำบาก เนื่องจากสภาพภูมิประเทศค่อนข้างเป็นเนินเขา และมีความลาดชัน จึงควร ใช้ความระมัดระวังในการเดินทางและควรมีการวางแผนการเดินทางทุกครั้ง

2. การเก็บข้อมูลในพื้นที่ศึกษา ในด้านความขัดแย้งมักจะประสบปัญหาในด้านของการขอความร่วมมือจากการให้ข้อมูล โดยอาจให้ข้อมูลที่มีความบิดเบือนได้ จึงควรมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหลายๆกลุ่มเพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือของข้อมูล

3. ข้อมูลด้านขอบเขตของพื้นที่ ไม่สามารถระบุได้ชัดเจน เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้เคียงกับเขตพื้นที่อนุรักษ์และเป็นพื้นที่ที่มีอาณาเขตติดต่อกับเขตชายแดน

4. การได้มาซึ่งข้อมูลจากกลุ่มชาวบ้านในบางครั้งไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควรเนื่องจากเกรงกลัวอิทธิพลทางการเมืองท้องถิ่น